भगवदज्जुकम्

प्रश्नः 1. अधोलिखितानां प्रश्नानाम् उत्तराणि एकपदेन लिखत–(निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर एक पद में लिखिए–)

(क) गणिकायाः नाम किम्?

(ख) परिव्राजकस्य शिष्यः कः आसीत्?

(ग) यमदूतः गणिकायाः जीवं कस्य शरीरे निदधाति?

(घ) परहितनिरता के भवन्तु?

उत्तरम्– (क) वसन्तसेना, (ख) शाण्डिल्यः, (ग) परिव्राजकस्य, (घ) भूतगणाः ।

प्रश्नः 2. सन्धिविच्छेदं कुरुत–(सन्धि-विच्छेद कीजिए–)

यथा– तत्रैव	तत्र	+	एव
भगवन्नयम्	....	+	....
श्वासश्च	....	+	....
खल्वकृतज्ञाः	....	+	....
सप्तैताः	....	+	....
करोतीति	....	+	....

उत्तरम्– भगवन् + अयम्

श्वासः + च

खलु + अकृतज्ञाः

सप्त + एताः

करोति + इति

प्रश्नः 3. उदाहरणानुसारं अव्ययपदानि चिनुत–(उदाहरण अनुसार अव्यय पदों का चयन कीजिए–)

यथा–राधा अपि नृत्यति।	**अपि**
(क) त्वं कदा गृहं गमिष्यसि।	....
(ख) अधुना कः समयः।	....
(ग) महात्मागान्धी सदा सत्यं वदति स्म।	....
(घ) अहं श्वः विद्यालयं गमिष्यामि।	....
(ङ) इदानीं त्वं श्लोकं पठ।	....

उत्तरम्– (क) कदा, (ख) अधुना, (ग) सदा, (घ) श्वः, (ङ) इदानीम्।

प्रश्नः 4. अधोलिखितानि कथनानि कः/का कं/कां प्रति कथयति? (निम्नलिखित कथनों को कौन किसके प्रति कहता है?)

	कः/का	**कं/कां प्रति**
(क) मूर्ख वैद्य! अलं परिश्रमेण।	....	....
(ख) कुत्र कुत्र रामिलकः।	....	....
(ग) विषवेगाः शतम्।	....	....
(घ) गुलिकाः मया आनीताः।	....	....
(ङ) इदम् उदकम्।	....	....
(च) अरे! प्रत्यागतप्राणः खलु भगवान्।	....	....

उत्तरम्–

	कः/का	**कं/कां प्रति**
(क)	गणिका	वैद्यम्
(ख)	परिव्राजकः	शाण्डिल्यम्
(ग)	वैद्यः	गणिकाम्
(घ)	वैद्यः	चेटीम्
(ङ)	चेटी	वैद्यम्
(च)	शाण्डिल्यः	परिव्राजकम्

प्रश्नः 5. विपरीतार्थकाः शब्दाः लेखनीयाः–(विपरीतार्थक शब्द लिखिए–)

गुणाः	....
स्वीकारः	....
दक्षिणहस्तः	....
अनन्या	....
कृतज्ञः	....

उत्तरम्– दोषाः, अस्वीकारः, वामहस्तः, अन्या, कृतघ्नः/अकृतज्ञः।

www.dreamtopper.in

प्रश्नः 6. अधोलिखितानि पदानि प्रयुज्य वाक्यानि रचयत–(नीचे लिखे पदों का प्रयोग करके वाक्यों की रचना कीजिए–)

गुलिकाः – ....

कुठारिका – ....

क्षिप्रम् – ....

यत्नः – ....

लोके – ....

उत्तरम्– बालकः **गुलिकाः** खादति।

मम **कुठारिका** कुत्र अस्ति?

त्वम् **क्षिप्रम्** गृहं गच्छ।

तव **यत्नः** उत्तमः अस्ति।

लोके चन्द्रः सुन्दरः भवति।

प्रश्नः 7. उदाहरणानुसारेण पदनिर्माणं कुरुत–(उदाहरण अनुसार पदों का निर्माण कीजिए–)

	मूलशब्दाः	**वचनम्**		**पदानि**
यथा–	शिल्पिन्	प्रथमा -एकवचने		शिल्पी
	धनिन्	द्वितीया	-एकवचने	....
	ज्ञानिन्	तृतीया -एकवचने		....
	महत्त्वाकांक्षिन्	द्वितीया	-बहुवचने	....
	बहुभाषिन्	तृतीया	-बहुवचने	....
	दण्डिन्	द्वितीया	-बहुवचने	....

उत्तरम्– पदानि

धनिनम्, ज्ञानिना, महत्त्वाकांक्षिणः, बहुभाषिभिः, दण्डिनः।

अतिरिक्त-अभ्यासः

(1) नाट्यांश पठत अधोदत्तान् प्रश्नान् च उत्तरत–(नाट्यांश पढ़िए और निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर दीजिए–)

वैद्यः – अरे, इयं प्रेतेन आविष्टा।

गणिका – शास्त्रं जानासि?

वैद्यः – अथ किम्?

गणिका – ब्रूहि वैद्यशास्त्रम्।

वैद्यः – शृणोतु भवती।

वातिकाः पैत्तिकाश्चैव श्लैष्मिकाश्च महाविषाः।
त्रीणि सर्पा भवन्त्येते चतुर्थो नाधिगम्यते॥

I. एकपदेन उत्तरत।

1. कः गुलिकाः आनयति? ____________ 2. चेटी किम् आनयति? ____________

3. का प्रेतेन आविष्टाः? ____________ 4. महाविषाः कति सन्ति? ____________

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत।

1. ते महाविषाः के सन्ति? ____________

2. गणिका कथं संन्यासिस्वरेण वदित? ____________

III. भाषिककार्यम्

(क) 'इयं प्रेतेन आविष्टाः इति वाक्ये–

1. 'इयं' स्थाने संज्ञापदं प्रयुज्य वाक्यं पुनः लिखत। ____________

2. प्रेतेन ____________ अत्र किं विभक्ति वचनम्? ____________ ____________

3. आविष्टा ____________ अत्र कः धातुः कः च उपसर्गः? ____________ ____________

(ख) भिन्नप्रकृतिकं पदं चिनुत–प्रेतेन, सर्पेण, स्वरेण, मया

(ग) सन्धिविच्छेदं कुरुत ______ **1. पैत्तिकाश्चैव** = ____________ + **च** + ____________

2. नाधिगभ्यते = ____________ + ____________

(घ) पदपरिचयं यच्छत

	मूलशब्दः	लिंगम्	विभक्तिः	वचनम्
1. संन्यासिनः	______	______	______	______

www.dreamtopper.in

2. शास्त्रम् ______ ______ ______ ______

3. मूर्ख ______ ______ ______ ______

उत्तरम्–

I. 1. वैद्यः 2. उदकम् 3. गणिका: 4. त्रयः

II. 1. ते महाविषाः सन्ति–वातिकाः, पैत्तिकाः, श्लैष्मिकाः च इति।

2. गणिका परिव्राजकस्य (संन्यासिनः) जीवात्मना/जीवेन आविष्टा, अतः सा संन्यासिनः स्वरेण वदति।

III. (क) 1. गणिका प्रेतेन आविष्टा 2. तृतीया, एकवचनम् 3. विश् धातुः, आ उपसर्गः

(ख) मया–यह सर्वनाम है, यद्यपि सभी पद तृतीयान्त हैं।

(ग) 1. पैत्तिका : + ______ + एव (: ______ श्) 2. न + अधिगम्यते (प्राप्यते)

(घ)

1. संन्यासिनः	संन्यासिन्	पुंल्लिगम्	षष्ठी	एकवचनम्
2. शास्त्रम्	शास्त्र	नपुंसकलिंगम्	द्वितीया	एकवचनम्
3. मूर्ख	मूर्ख	पुंल्लिगम	सम्बोधनम्	एकवचनम्

***(2)* अधोदत्तस्य श्लोकस्य अन्वयं कुरुत तदाधारित-प्रश्नान् च उत्तरत–**(निम्नलिखित श्लोक का अन्वय पूरा कीजिए और उस पर आधारित प्रश्नों के उत्तर दीजिए–)

शिवमस्तु सर्वजगतां परहितनिरता भवन्तु भूतगणाः।
दोषाः प्रयान्तु नाशं सर्वत्र सुखी भवतु लोकः।।

(अ) अन्वयपूर्ति कुरुत–(अन्वय पूरा कीजिए–)

सर्वजगतां ______ अस्तु, भूतगणाः परहितनिरताः ______ दोषाः नाशम् ______ लोकः ______ सुखी भवतु।

(सर्वत्र, भवन्तु, प्रयान्तु, शिवम्)

I. एकपदेन उत्तरत।

1. सर्वजगतां किम् अस्तु? ______
2. भूतगणाः/प्राणिगणाः की दृशाः भवन्तु? ______

II. पूर्णवाक्येन उत्तरत।

1. दोषाः किं कुर्वन्तु?..........................
2. लोकः कीदृशः भवतु?..........................

III. भाषिककार्यम्–

(क) 'सर्वत्र सुखी भवतु लोकः' इति श्लोकांशे–

1. 'भवतु' क्रियापदस्यं कर्त्ता कः?
2. अत्र किम् अव्ययपदम्?
3. 'लोकः' इति पदस्य किं विशेषणम् अत्र प्रयुक्तम्?

भवतु–अत्रः कः धातुः कः च लकारः?

(ख) यथानिर्देशम् रिक्तस्थानानि पूरयत ______

www.dreamtopper.in

1. भवतु ________ (द्वि.व.) ________ (ब.व.)
2. अस्तु ________ (द्वि.व.) ________ (ब.व.)
3. सुखी ________ (द्वि.व.) ________ (ब.व.)
4. 'गुणा' ________ अस्य कः विपर्यायः अत्र प्रयुक्तः? ________
5. 'गच्छन्तु' अस्य कः पर्यायः? ________

उत्तरम्–

(अ) शिवम्, भवन्तु, प्रयान्तु, सर्वत्र।

(आ) I 1. शिवम् 2. परिहितनिरताः

II 1. दोषाः नाशं गच्छन्तु। 2. लोकः सर्वत्र सुखी भवतु।

III (क) 1. लोकः 2. सर्वत्र 3. सुखी 4. भू धातुः लोट् लकारः

(ख)

1. भवतु	भवताम्	भवन्तु
2. अस्तु	स्ताम्	सन्तु
3. सुखी	सुखिनौ	सुखिनः
4. गुणा	दोषाः	

(3) भिन्नप्रकृतिकं पदं चिनुत–(भिन्न प्रकृति का पद चुनिए।)

1. परिभृतिके, भगवन्, भगवान्, रामिलक।
2. आनय, प्रविश, तिष्ठ, जानासि।
3. वैद्यशास्त्रम्, नाशम्, उदकम्, आश्चर्यम्।
4. संन्यासी, दष्टा, गुलिकाः, कुठारिका।

उत्तरम्– 1. भगवान् – (शेष सम्बोधन पद हैं।)
2. जानासि – (शेष आज्ञार्थक–लोट् लकार–पद हैं।)
3. नाशम् – (शेष नपुंसकलिंग पद हैं।)
4. गुलिकाः – (शेष एकवचन पद हैं।)

(4) सन्धिं विच्छेदं वा कुरुत–(सन्धि अथवा विच्छेद कीजिए।)

1. न + एव = ... 2. भवन्त्येते = ... + ...
3. निः + क्रान्तः = ... 4. वसन्तसेना + इयम् = ...
5. रुद्राक्षग्रहणोचितः = ... + ... 6. उत्थितैषा = ... + ...

उत्तरम्– 1. नैव 2. भवन्ति + एते 3. निष्क्रान्तः 4. वसन्तसेनेयम्
5. रुद्राक्षग्रहण+ उचितः 6. उत्थिता + एषा

(5) अधोदत्तानि पदानि प्रयुज्य वाक्यानि रचयत–(निम्नलिखित वाक्यों का वाक्यों मे प्रयोग कीजिए–)

1. परिव्राजकः 2. स्वरेण 3. सुखी 4. भवान्

उत्तरम्– 1. परिव्राजकः अकथमत् 'सर्वजगतां शिवम् अस्तु'।
2. गणिका संन्यासिनः स्वरेण अवदत्।

www.dreamtopper.in

3. लोकः सर्वत्र सुखी भवतु।

4. भवान् कुत्र गमिष्यति?

बहुविकल्पीयप्रश्नाः

(1) प्रदत्तविकल्पेभ्यः उचितं पदं चित्वा वाक्यपूर्तिं कुरुत–(दिए गए विकल्पों में से उचित पद चुनकर वाक्यपूर्ति कीजिए–)

1. अलम् ______ (परिश्रमम्, परिश्रमात्, परिश्रमेण)
2. ______ कथा सर्वेषु देशेषु प्रसिद्धा। (इयम्, इदम, अयम)
3. वैद्यः ______ आनयत्। (गुलिकान्, गुलिकम्, गुलिकाः)
4. मह्यम् ______ रुप्यकाणि देहि। (शतानि, शतम्, शतान्)
5. ______ विनम्राः भवन्ति। (ज्ञानिनाः, ज्ञानी, ज्ञानिनः)
6. तस्य ______ कृतिं वीक्ष्य सर्वे मुग्धाः। (शिल्पिनः, शिल्पस्य, शिल्पिन्)
7. याचकः ______ धनं याचते। (धनिनः, धनी, धनिनम्)
8. सेवकाः ______ श्रद्धया सेवन्ते। (स्वामीम्, स्वामिनम्, स्वामिनः)
9. ______ ! त्वं किं करोषित? (लतिका, लतिकाः, लतिके)
10. प्रबन्धकः ______ अपृच्छत। (कर्मचारीन्, कर्मचारिणान्, कर्मचारिणः)

उत्तरम्–

1. परिश्रमेण	2. इयम्	3. गुलिकाः	4. शतम्
5. ज्ञानिनः	6. शिल्पिनः	7. धानिनम्	8. स्वामिनम्
9. लतिके	10. कर्मचारिणः		

(2) कथनस्य शुद्धं भावं चिनुत–(कथन का शुद्ध भाव चुनिए–)

(क) परहितनिरताः भवन्तु भूतगणाः।

(i) प्रेतगणाः परोपकारं कुर्वन्तु।

(ii) सर्वे जनाः प्रेतगणानाम् उपकारं कुर्वन्ति।

(iii) सर्वे प्राणिनः परोपकारं कुर्वन्तु।

(ख) अये! अयमत्रभवान् योगी परिव्राजकः क्रीडति।

(i) योगी संन्यासी उद्याने क्रीडारतः अस्ति।

(ii) यमपुरुषः परिव्राजकं दृष्ट्वा विस्मितः वदति च 'किं भवान क्रीडति?''

(iii) गणिकां परिव्राजकवत् आचरति इति वीक्ष्य यमपुरुषः जानाति यत् गणिकायाः शरीरे परिव्राजकस्य जीवात्मा अस्ति, अत एव एष लीला भवति।

उत्तरम्– (क) सर्वे प्राणिनः परोपकारं कुर्वन्तु।

(ख) गणिका परिव्राजकवत् आचरति इति वीक्ष्य यमपुरुषः जानाति यत् गणिकायाः शरीरे परिव्राजकस्य आत्मा अस्ति; अत एव एषा लीला भवति।

www.dreamtopper.in